

комп'ютерів. Слід пам'ятати, що діапазон припустимих температур при збереженні та транспортуванні даних засобів – від 0 до 50 °С [4, с.126].

Оскільки деякі користувачі (особливо некваліфіковані) записують на окремих паперових листках процедуру входу та виходу з комп'ютерної системи, а також паролі доступу, варто вилучити також всі записи, що відносяться до роботи ЕОМ.

Внаслідок того, що багато комерційних та державних структур звертаються до послуг позагітатних і тимчасово працюючих фахівців щодо обслуговування ЕОМ, варто встановити дані всіх осіб, які знаходяться на об'єкті, незалежно від їх пояснень мети перебування на об'єкті.

Слід пам'ятати, що при оглядах необхідно збирати і «традиційні» об'єкти – відбитки пальців на клавіатурі, вимикачах та тумблерах, шифровані рукописні записи та ін. Огляду підлягають всі пристрої конкретної ЕОМ. Цей огляд при аналізі його результатів за участю фахівців допоможе відтворити механізм дій злоумисників та одержати важливі докази.

Список літератури: 1. Крилов В. В. Інформаційні комп'ютерні злочини. М., 1997. 2. Вехов В. Б. Комп'ютерні злочини: способи здійснення і розкриття // Право і Закон. М., 1996. 3. Шурджон М.Г. Розслідування неправомірного доступу до комп'ютерної інформації. М., 1999. 4. Айков Д., Сейгер К., Фенсгорх У. Комп'ютерні злочини. М., 1999.

Надійшла до редакції 27.02.02

К.Л. Бугайчук

ОСОБА ПОРУШНИКА НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА

Особа як цілісне утворення, як відомо, являє собою соціальну сутність людини. Однак вона не надається з дня його народження, а формується в процесі суспільних відносин, тобто є продуктом соціалізації людини. В той же час людина є продуктом подвійної детермінації, оскільки її природа біосоціальна.

Щодо природи та сутності людини – це не тотожні категорії. Якщо перша містить генетичні та соціальні зв'язки людини, то друга охоплює соціальні ознаки. Людині властиві свідомість та самосвідомість. Для того, щоб бути особою, безумовно, необхідно усвідомлювати навколишню дійсність та самого себе у відношеннях із цією дійсністю. З твердження, що особа неможлива без свідомості, не витікає, що свідомість дорівнює особі, бо вчиняє поступки не свідомість, а особа, яка регулює свої дії з її допомогою. Тому справедливо буде визнати свідомість внутрішньою сутністю особи. Інша сторона сутності особи пов'язана з соціальною діяльністю людини.

Через діяльність співвідносяться внутрішнє та зовнішнє, зовнішнє проникає у внутрішнє (суспільні відносини перетворюються у риси особи), а внутрішнє у зовнішнє (особа опредмечує себе, змінюючи суспільні відносини та духовний світ). Цей аналіз призводить до розуміння особи в двох аспектах:

1) інтраіндивідуальному, який відображається в соціальній діяльності людини;

2) інтеріндивідуальному, відображаючому внутрішній світ особи, та який проявляється в її соціальній спрямованості.

На основі вищезазначеного дамо таке визначення особи людини.

Особа – це система соціально-психологічних якостей та властивостей, в яких відображено зв'язки та взаємодію людини з соціальним середовищем шляхом суспільної діяльності.

Окрім цього, в літературі були виділені такі елементи особи:

1) соціальний статус, який містить в собі сукупність ознак, які відображають місце людини в системі суцільних відносин (стать, рівень освіти, вік і т.ін.);

2) соціальні функції, які відображені за допомогою показників реальних проявів особи в головних сферах діяльності;

3) морально-психологічні установка (ставлення до закону, родини, культурних цінностей).

На цих положеннях, на нашу думку, і повинно зосередитися вчення про особу порушника (особи, яка вчиняє адміністративний проступок).

Однак спочатку треба з'ясувати поняття особи адміністративного правопорушника. Неправильним, на наш погляд, існує визначення особи правопорушника як людини, котра вчинила адміністративний проступок. Так, А.Ф.Зелінський, який досліджував особу злочинця, підкреслював, що «про особу злочинця можна говорити лише у відношенні людини, винної у злочинній діяльності, тобто яка вчинила систему умисних цілеспрямованих дій, передбачених кримінальним законом» [1, с.55].

Тому, говорячи про особу, яка вчинила адміністративний проступок, який згідно зі ст.9 КУпАП визначається як: «протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, властивість, права та свободи громадян, а встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [2], слід відмітити, що це людина, яка винна у вчиненні діяння, забороненого КпАП України, тобто вчинила систему дій, заборонених адміністративним законом та спрямованих на реалізацію спільного для них мотиву та на досягнення спільної цілі.

Вивчення особи порушника буде неповним без визначення її структури. Тут також треба врахувати думки вчених-кримінологів, які тривалий час досліджували цю категорію [3, с.83].

Так, В.Н.Кудрявцев вважає, що існують такі компоненти в структурі особи злочинця:

- 1) соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки;
- 2) соціальні проявлення у різних сферах суспільного життя;
- 3) моральні властивості;
- 4) психологічні особливості [4, с.32].

На основі цього та спираючись на праці В.П.Лобзякова [5, с.42], а також із врахуванням тематики роботи, вважаємо, що структура особи, яка вчинила адміністративний проступок повинна мати такі ознаки:

- біофізіологічні (стать, вік, фізичні особливості конституції, стан здоров'я, генетичні особливості). Ці ознаки враховуються, наприклад, під час вирішення питання про накладення адміністративних стягнень. Так, ст.ст.12-13 КУпАП регулюють питання відповідальності неповнолітніх, тобто враховується така ознака, як вік особи та ін.;

- соціально-демографічні (вік, стать, рівень освіти, соціальне походження та положення, рід занять, рівень матеріального забезпечення та ін.). Соціальне положення, рівень матеріального забезпечення можуть бути пом'якшувальними обставинами при накладенні на особу адміністративного стягнення (ст.34 КУпАП).

Окрім цього, дані про ставевий склад порушників дає характеристику «питомої ваги» в деліктності серед жінок та чоловіків, вказують на вчинення пріоритетних проступків особами різної статі. Вікова характеристика порушників дозволяє оцінювати деліктну активність різних вікових груп, говорити про особливості протиправної поведінки людей різного віку. Все це допомагає підвищити конкретність та ефективність попереджувальної роботи серед різних вікових груп населення (неповнолітніх, молоді, людей похилого віку тощо), враховуючи вікові особливості психології, побутових умов життя. Дані про освіту свідчать про залежність протиправної поведінки від рівня освіти та інтелектуального розвитку, які впливають на потреби, інтереси, поведінку.

Дані про соціальне походження та рід занять осіб, які вчиняють проступки також дуже важливі. Вони показують, в яких соціальних сферах, групах більш поширене вчинення адміністративних проступків. Ці дані орієнтують нас на виявлення деліктогенних факторів, специфічних для різних груп населення.

Окрім цього, ми можемо виділити такі ознаки, що притаманні особі правопорушника:

1) кримінально-правові ознаки (це дані про скоєння в минулому адміністративних проступків та злочинів, про характер цих злочинів або проступків, дані про спрямованість, мотивацію). Про це свідчать ст.ст.280, 282 КУпАП України. В них чітко визначені обставини, які треба з'ясувати під час розгляду справи про адміністративне правопорушення та про обов'язок усунення причин та умов скоєння адміністративних проступків відповідними державними органами [1, с.941–948].

Вивчення цих ознак сприяє більш вірному виявленню причин та умов скоєння проступків в цілому і сприяє більш ефективному застосуванню адміністративних стягнень та індивідуалізації адміністративної відповідальності;

2) психологічні та моральні ознаки (тип нервової організації, емоційна збудженість, психологія міжособистого спілкування, моральні переконання, ціннісні орієнтації).

Все це можна звести до двох основних моментів. По-перше, це відношення до різних соціальних та моральних цінностей, відношення до своїх обов'язків як працівника, члена колективу, члена сім'ї, відношення до сторонніх осіб, а також до самого себе. По-друге, рівень та характер потреб особи й засобів, якими ці потреби досягаються.

Для характеристики особи порушника суттєві також особливості її інтелектуальних, емоційних та вольових якостей. До інтелектуальних якостей відносяться: рівень розумового розвитку, обсяг знань, зміст та різноманітність інтересів особи. До емоційних якостей особи відносять силу, врівноваженість нервових процесів (темперамент), динамічність почуттів, ступень емоційної збудженості, реакцію на різні роздратовування. Вольовими якостями особи є вміння регулювати свою діяльність, здатність приймати рішення, вміння до-

єгати цілі у своїй діяльності. (цілеспрямованість, активність, рішучість, енергійність):

3) соціально-рольові ознаки (сімейний стан, коло спілкування, професія, місце роботи, положення особи в різних соціальних групах і т. ін.

Функціонування людини в різних сферах свого життя пов'язано відповідним статусом людини, з його обов'язками та звичаями. Суспільство в цілому та безпосереднє оточення встановлюють відповідні правила поведінки для індивіда та самі очікують від нього відповідних дій та вчинків. Подібні очікування детермінують поведінку індивіда, однак інколи вони йдуть в суперечності з його інтересами та цінностями. Другим аспектом може бути те, що існує певний розрив між фактичним положенням особи та його можливостями й потребами, тобто тим, чого він прагне досягти, на що він претендує.

Питання про співвідношення соціального та біологічного в особі любого правопорушника, зокрема порушника форми адміністративного права розглядав зченими-криміологами (А.Ф. Зелинський, В.Н. Кудрявцев, І.С. Самоценко, О.І. Остапенко, О.М. Тарасенко, І.М. Данишин, А.Л. Могилевський, В.С. Власов та ін.).

Протягом вивчення цієї проблеми обговорювалися питання про те, що в особі людини є привалюючим: соціальне або біологічне? А.Ф. Зелинський, наприклад, підкреслював: «Соціальне – це особливим образом організоване біологічне; це всього лише різні форми руху матерії, рівно як і механічні, хімічні, внутріатомні. Особа людини формується під впливом двох одночасно діючих потоків інформації – соціальної й генетичної» [1, с.57].

В.Н. Кудрявцев же висловлював таку думку: «Неперво, що в структурі індивідуально-особистих якостей людини, зумовлюючих вчинення ними правопорушень, біологічні ознаки не мають ніякого значення. Але їх роль не головна» [4, с.38]. Далі цей автор висловлює думку про те, що біологічні ознаки, як соціально-біологічні. А при визначенні таких ознак як вік, стать говорить, що при вчиненні правопорушення, значну роль тут виграють не біологічна природа, а соціальних зміст цих ознак [4, с.39].

Поряд з цим автор висловлює таку думку: «У співвідношенні біологічного й соціального, біологічні фактори грають роль умов, сприяючих або заважаючих моральному формуванню особистості» [6, с.257]. І далі: «Визначаючим у генезісі злочинної поведінки є соціальне, а тому злочинність не соціальне, а не біологічне явище» [6, с.262].

Тут ми бачимо дві різні точки зору. На нашу думку, слід, безумовно, враховувати вищевказане: розуміти це співвідношення так. Вважаємо, що людина – це біосоціальна істота. У людини, безумовно, присутні біологічні властивості: темперамент, психічні реакції, емоційна збудженість, відповідний генотип. В той же час необхідно враховувати зовнішню середу, оточення особи. Тобто враховувати особливості побуту людини, її друзів, знайомих, впливання школи, сім'ї – зовнішні, соціальні фактори. У разі взаємодії цих обставин формується і поведінка людини. Тому вважаємо, що біологічні фактори певною мірою виступають каталізатором у формуванні поведінки людини.

При вивченні деліквної поведінки особи слід враховувати такі обставини:

1) конкретну життєву ситуацію, яка у взаємодії з особливостями порушника вплинула на вчинення адміністративного проступку;

2) умови морального формування особи порушника та їх нормалізація на індивідуальних та соціальних рівнях (в сім'ї, школі);

3) соціально-психічні властивості особи-порушника.

Сутність зв'язків між явищами та процесами соціального середовища й індивідуальною поведінкою особи носить характер взаємодії, поєднуючись з цілеспрямованою і раціональною поведінкою. Вони, як правило, складаються у певні системи, взаємно впливаючи і зумовлюючи одна одну. Це пояснюється:

а) поведінкою людини, яка залежить від реальних властивостей оточуючого її середовища і об'єктивних закономірностей та вибору деліктної поведінки особою, що стає можливим в реальних умовах; залежить від особистого тлумачення, розуміння, визначення та значення адміністративно-деліктної ситуації, що виникає перед особою;

б) сприймання особою лише окремих елементів деліктної ситуації залежить від її деліктного досвіду, а також змісту її цінностей, інтересів та потреб;

в) зміст очікуваних від особи актів деліктної поведінки у значній мірі залежить від того, до якої категорії особистостей вона віднесена в уяві оточуючих її людей;

г) під час соціальної діяльності особистості важливим для неї критерієм є оцінка її думок, намірів, дій.

Залежно від характеру соціальної спрямованості можна виділити такі групи осіб, які вчинили проступки:

1) особи, які виявляють негативне ставлення до іншої особи, честі, людської гідності, моралі. Найчастіше це особи, які вчиняють проступки проти громадського порядку (ст.173 КУпАП «Дрібне хуліганство», ст.178 КУпАП « Розпивання спиртних напоїв в громадських місцях та поява в громадських місцях в п'яному вигляді » та ін.);

2) особи, які мають індивідуальне відношення до різних соціальних установ та принципів, які передбачають адміністративну відповідальність за їх порушення. Це можуть бути особи, які порушили ст.182 КУпАП « Порушення тиші у громадських місцях » та ін.;

3) особи, які виявляють легковажне, безвідповідальне відношення до соціальних цінностей, своїх громадянських обов'язків (наприклад, обов'язки батьків і звідси може вчинятися проступок передбачений ст.180 КУпАП «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння»).

Дуже важливо пам'ятати, що місце особи, яка вчинила адміністративний проступок, в тій або іншій групі не є абсолютним. Оскільки особисті якості під впливом соціальних умов та взаємодії різноманітних суб'єктивних характеристик можуть розвиватися як в позитивному, так і в негативному плані. Однак ця типологія корисна для проведення профілактичної роботи та виховного процесу серед правопорушників. Оскільки наведеним нами прикладам адміністративних проступків, які можуть вчинятися такими особами, можуть передувати більш дрібні правопорушення (аморальні проступки та ін.).

Засновуючись на власних дослідженнях, наведемо кілька класифікацій адміністративних правопорушників. Це можна зробити розмежування за такими критеріями:

1) по соціально-демографічним ознакам: чоловіки, жінки, особи з вищою, середньою, середньо-спеціальною освітою, особи у віці до 20, 30, 40, 50, 60 років;

2) по ознакам соціального положення та роду занять: робітники, учні, безробітні, пенсіонери, підприємці;

3) по ознакам місця мешкання та тривалості проживання: місто, сільська місцевість, постійний мешканець, мігрант;

4) по ознакам про стан особи в момент вчинення адміністративного проступку: у стані алкогольного оп'яніння, в стані наркотичної збудженості.

Виходячи з викладеного вище, можна можемо виділяти ще такі типи адміністративних правопорушників:

1) випадкові порушники, котрі вперше вчинили адміністративний проступок, який суперечить їх соціально-позитивній спрямованості і характеризується позитивною поведінкою. Якщо ми згадаємо визначення адміністративного проступку, то це порушники, які вчинили адміністративний проступок, як правило, неосторожно;

2) ситуаційні порушники, які вчинили адміністративний проступок під впливом негативної зовнішньої ситуації і загальній соціально-позитивній спрямованості особи. Це порушники, які вчинили адміністративний проступок як неосторожно, так і умисно;

3) нестійкі порушники, які вчинили адміністративні проступки вперше, але які раніше допускали різні правопорушення та аморальні дії;

4) злісні порушники, які вчиняли адміністративні проступки неодноразово, незважаючи на прийняті міри примусу або переконання. Це особи, які вчиняють адміністративні проступки, що містять кваліфікований склад (повторність, рецидив та ін.).

Таким чином, вчення про особу порушника надає велику допомогу під час визначення профілактичних заходів щодо окремих видів проступків, що вживаються як соціальними, так і правоохоронними органами, а також дозволяє вдосконалювати законодавчу базу щодо профілактики адміністративних проступків, як негативного соціального явища.

Список літератури: 1. Зелинский А.Ф. Криминология: Курс лекций. Х., 1996. 2. Кодекс Украины об административных правонарушениях (научно-практический комментарий). Х., 2000. 3. Кудрявцев В.Н. Категория причинности в советской криминологии // Сов. государство и право. 1965. № 11. 4. Кудрявцев В.Н. Личность преступника. М., 1975. 5. Криминология и административная юрисдикция милиции: Учеб. пособие / Под ред. В.П.Лобзякова. М., 1998. 6. Кудрявцев В.Н. Закон, проступок, ответственность. М., 1986.

Надійшла до редакції 31.01.02

Н.М.Косміна

ЗРАЗКИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКСПЕРТИЗИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Усі задачі (питання), які розв'язуються в експертизі наркотичних речовин, можна розділити на ідентифікаційні і діагностичні. При проведенні цих видів досліджень, крім речових доказів, використовуються різні зразки. Так, для вирішення задачі ототожнення необхідно представити на експертизу зразки порівняння від конкретних об'єктів, що перевіряються. Ці зразки матеріалу чи